فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، شماره 2، تابستان 1393، پیاپی8
صفحات 38-19

تحلیل مکانی توسعه کشاورزی در شهرستان‌های استان خوزستان

نصرالله مولائی هشجین*، استاد جغرافیا برنامه‌ریزی و توسعه روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رشت، ایران.
سیاوش مولایی‌پارده، دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران.

دریافت مقاله: 1392/11/21 پذیرش نهایی: 1393/5/14

چکیده

بخش کشاورزی به دلیل توانمندی در ایجاد ارزش افزوده و اشتغال‌زایی از یک سو و تامین امنیت غذایی و حیات اقتصادی- اجتماعی کشور از سوی دیگر، از اهمیت بسیار بالایی در رشد و شکوفایی اقتصاد ملی برخوردار است. شناخت و بررسی امکانات و توانایی‌ها و در پی آن تعیین سطوح توسعه یافتگی کشاورزی، نخستین گام در فرایند برنامه‌ریزی و توسعه کشاورزی می‌باشد. این پژوهش با بهره‌گیری از مدل موریس و شاخص مرکزیت به تعیین درجه توسعه یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان به لحاظ شاخص‌های عمده بخش کشاورزی پرداخته و هدف اصلی آن یافتن میزان شکاف موجود بین شهرستان‌ها و نوع محرومیت آن‌ها است. روش تحقیق توصیفی- تحلیلی بوده است. جامعه آماری کل شهرستان‌های استان خوزستان را شامل می‌شود. به منظور پیشبرد تحقیق، شاخص‌های 29 گانه توسعه کشاورزی و اطلاعات مربوط به آن از سالنامه کشاورزی سال 1388 استان خوزستان استخراج گردید. نتایج تحقیق حاکی از آن است که شکاف و نابرابری بین شهرستان‌ها در زمینه فعالیت‌های کشاورزی عمیق بوده، به طوری که ضریب نهایی در برخوردارترین شهرستان (باغ ملک) به ترتیب در مدل موریس و شاخص مرکزیت 53.54 و 286، و درمحروم‌ترین شهرستان (آبادان) به ترتیب 14.87 و 65.69 به دست آمده است. با توجه به ضریب نهایی محاسبه شده، اختلاف بین برخوردارترین شهرستان و محروم‌ترین شهرستان تقریبا چهار برابر بوده است. در پایان نیز با مشخص شدن تفاوت و اختلاف در سطوح برخورداری این شهرستان‌ها، پیشنهادهایی برای برنامه‌ریزان جهت از بین بردن نابرابری‌های موجود، ارائه شده است.

واژگان کلیدی: توسعه، توسعه کشاورزی،توزیع فضایی، استان خوزستان.

* تماس: 09112334906 Emil: nmolaeih@iaurasht.ac.ir

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]

1) مقدمه

انسان به مقتضای نیازهای گوناگون، در تلاش برای رفع هر کدام از نیازهاست. در اولویت بخشی به نیازهای انسان، تغذیه از اهمیت برتری برخوردار است (لطفی و همکاران،1388:107). بنابراین نقش بخش کشاورزی در تأمین امنیت غذایی واقعیتی غیر قابل انکار است. امروزه علی‌رغم تحولات گوناگون اقتصادی، بخش کشاورزی همچنان اهمیت خود را در توسعه مناطق روستایی و حتی شهری تداوم بخشیده است. کشاورزی می‌تواند یکی از اصلی‌ترین راه‌های برون رفت میلیون‌ها روستایی فقیر باشد که در تغییر و تحولات اقتصادی دهه‌های اخیر به عقب رانده شده‌اند. با توسعه کشاورزی در شهرهای کوچک، مشاغل تازه به وجود می آید، بنگاه های کوچک دایر می‌شود و در نهایت باعث تقویت شهرهای کوچک می‌گردد (آنامرادنژاد، 1387: 174). تجربه نشان داده با وجود در حاشیه قرار گرفتن بخش روستایی و کشاورزی در مواقعی که درآمد حاصل از نفت با مشکل مواجه می‌شود، این بخش است که می‌تواند به رشد خود ادامه دهد و از طریق افزایش تولید ناخالص ملی به عنوان پشتوانه‌ی اصلی جامعه درآید. در اقتصاد وابسته به درآمد نفت، بخش کشاورزی به دلیل وابستگی کمتر به آن می‌تواند رشد پایدارتر و درون‌زا برای جامعه فراهم آورد (جمعه‌پور،1384: 47). این مسئله نقش مهم کشاورزی را در کشورمان نشان می‌دهد. در بعضی موارد توسعه کشاورزی تقاضا برای کالای کارخانه‌ای و تولیدی را بالا می‌برد و بر فرصت‌های اشتغال در شهرها می‌افزاید. بنابراین می‌توان گفت که توسعه کشاورزی با توسعه شهری رابطه‌ای دو سویه دارد به طوری که توسعه کشاورزی نه تنها باعث پیشرفت شهرنشینی می‌شود بلکه بر شکل‌بندی اقتصاد شهرهای ناحیه‌ای تاثیر می‌گذارد و توسعه شهرها نیز نه تنها افزایش تقاضا برای محصولات کشاورزی را سبب می‌شود، بلکه برای مازاد تولیدات کشاورزی بازارهایی اطمینان بخش فراهم می‌کند (شکویی،1377: 330).

نگرش در کارکرد بخش‌های اقتصادی کشور، حاکی از موقعیت مناسب بخش کشاورزی در اقتصاد ایران است. این بخش به خوبی توانسته از نظر اشتغال‌زایی، تأمین درآمد و سهم آن در تولید ناخالص ملی، تأمین نیازهای مصرفی جمعیت و همچنین تأمین ارز موقعیت مطلوب‌تری را به نسبت سایر بخش‌های اقتصادی کسب نماید (مطیعی‌لنگرودی،1381: 82). طبق آخرین داده‌ها، بخش کشاورزی حدود 20 درصد تولید ناخالص داخلی، 25 درصد صادرات غیرنفتی، 25 درصد اشتغال، 75 تا 80 درصد نیازهای غذایی و صنایع کشور را فراهم می‌کند و به طور غیر مستقیم نیز بین 25 تا 30 درصد ارزش کالاهای صنعتی و بین 20 تا 25 درصد ارزش بخش خدمات از طریق بخش کشاورزی ایجاد می‌شود (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی،1382: 8). این همه دستاوردهای بخش کشاورزی برای اقتصاد

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]

ملی در شرایطی است که سهم این بخش از کل منابع سرمایه‌گذاری دولت طی 30 سال گذشته همواره کمتر از 6 درصد بوده است. نسبت یارانه‌های پرداختی دولت به کشاورزان به ارزش تولیدات کشاورزی تنها 0/85 درصد است، در حالی که در کشورهای صنعتی این نسبت به 40 درصد می‌رسد. در واقع بخش کشاورزی با حداقل سرمایه‌گذاری ریالی و ارزی بالاترین نقش را در اقتصاد ملی داشته است (رضوانی،1387:6). امروزه تحقق توسعه کشاورزی در مناطق مختلف کشور با موانع عدیدی روبرو است. مقابله صحیح با این موانع و تحقق اهداف توسعه کشاورزی نیازمند بازنگری تجارب گذشته، شناخت وضعیت موجود، ترسیم دورنمای آینده و ارزیابی دقیق امکان گذر از وضعیت موجود می‌باشد. این امر بدون برنامه‌ریزی و ایجاد تمهیدات لازم و مناسب با شرایط خاص هر منطقه و هماهنگ با تحولات و نیازهای کشور برای بهره‌گیری صحیح از دستاوردهای نوین علمی و فنی، محقق نخواهد شد. از این رو پژوهش حاضر با هدف یافتن میزان شکاف موجود بین شهرستان‌های استان خوزستان در زمینه شاخص‌های عمده بخش کشاورزی صورت گرفته است.

دستیابی به توسعه در هر سطحی و با هر هدفی که باشد نیازمند برنامه‌ریزی اصولی، کارآمد و اجرای دقیق آن است. این مهم در گرو شناخت جامع و آگاهی دقیق از امکانات، فرصت‌ها، توان‌ها و محدودیت‌هایی است که در رسیدن به وضع مطلوب با آن مواجه هستیم (تقوایی و نوروزی آورگانی، 1386: 61). از این رو پژوهش حاضر نخست با هدف تبیین علمی نابرابری‌های بین شهرستانی در زمینه شاخص‌های عمده بخش کشاورزی در استان خوزستان و سطح‌بندی هر کدام از آن‌ها صورت گرفته است و سپس با شناسایی مناطق محروم از نظر توسعه کشاورزی، در پی آن است که بستری مناسب برای برنامه ریزی توسعه کشاورزی در سطح منطقه فراهم آورد.

عدم تعادل بین رشد جمعیت و تولیدات کشاورزی، کشورهای در حال توسعه را با چالشی جدی رو به رو ساخته و فشار روز افزون جمعیت و محدودیت‌های ذخیره غذایی توجه جهانی را به تحقیق درباره محیط، غذا و تغذیه جلب کرده است. کشاورزی پایدار در قالب نظام یکپارچه تولیدات دامی و گیاهی می‌تواند نیازهای اساسی انسان ها را برآورده سازد (Burke, 2005 : 30). اهمیت و ضرورت بررسی حاضر از آنجا بیش از پیش نمایان می‌شود که بر طبق آخرین گزارش رسمی مرکز آمار ایران در مورد سطح زیر کشت محصولات کشاورزی، حدود 86 درصد از زمین‌های زیر کشت آبی، 85 درصد زمین-های زیر کشت دیم و 78 درصد باغ و قلمستان‌های موجود به بهره‌برداری روستایی تعلق دارد. به عبارتی، بیش از 87 درصد منابع تأمین امنیت غذایی در مناطق روستایی جای دارد (رکن‌الدین-افتخاری،1382: 57). بنابراین بستر فعالیت‌های کشاورزی یک محیط و فضای جغرافیایی به نام فضای روستایی می‌باشد و این دو مکمل هم و غیرقابل انفکاک از یکدیگر هستند؛ به گونه‌ای که می‌توان

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]

کشاورزی را محور توسعه روستایی کشور قلمداد کرد (رضوانی،1387: 252). از این رو توجه به بخش کشاورزی و توسعه آن، در استان خوزستان که به عنوان یکی از قطب کشاورزی کشور شناخته شده می‌تواند مانع از بروز مهاجرت‌های روستایی و شکاف‌های منطقه‌ای شود و زمینه‌ساز رشد، ثبات و تداوم توسعه ملی گردد.

2) مبانی نظری

بسیاری از نظریه‌ها و مدل‌های توسعه به تحلیل و تبیین ابعاد غیرفضایی پدیده‌های اجتماعی-اقتصادی و برخی تنها به تحلیل و توصیف پدیده توسعه و بررسی عوامل آن پرداخته‌اند. اما نیازهای دهه‌های 1950 به بعد باعث شد تا نظریه‌ها و مدل‌هایی ارائه شوند که در بر گیرنده نسخه‌هایی برای توسعه جوامع و مناطق عقب مانده باشد. از جمله راهبرد رشد متعادل، راهبرد فشار همه جانبه و راهبرد رشد نامتعادل را می‌توان نام برد (کلانتری و همکاران، 1382). با مروری اجمالی بر نظریه‌های توسعه و توسعه نیافتگی، می‌توان دو مجموعه کلی از چارچوب بنیادین و نوین توسعه را مطرح کرد. مکتب تکاملی توسعه، نظریه نوسازی، دیدگاه مارکسیستی از توسعه و نظریه وابستگی در چارچوب-های بنیادین توسعه قرار می‌گیرند (ازکیا،1381:35). توسعه کشاورزی به عنوان یکی از ابعاد توسعه همواره مورد تأکید بوده به طوری که در گزارش فائو درباره کمیسیون توسعه پایدار، به نقش‌های مختلف کشاورزی پایدار بر توسعه اجتماعی، اقتصادی و محیط زیست پرداخته شده است. به همین دلیل است که کشورهای مختلف جهان با سطوح متفاوت توسعه اقتصادی و اجتماعی به حکایت از نظام‌های کشاورزی خود ادامه می‌دهند و بهترین راه اطمینان از وجود یک ارتباط مستحکم و دیر پا بین جمعیت و زمین را فعالیت کشاورزی در نظر می‌گیرند. (Durand, 2003: 19) جان ویلیام ملر[1] معتقد است که از طریق رشد کشاورزی، کشورهای مختلف توانسته‌اند به اهدافی از جمله فقر زدایی، تنوع بخشیدن و پایدار کردن الگوی توسعه شهری، توزیع درآمد و عدالت اجتماعی دست یابند (ملر، 1383: 2). گارت ناگل[2] به دلایلی از جمله: اشتغال، تولید ناخالص ملی[3]، محصولات غذایی، کاربری اراضی و صنایع کمکی[4] نقش کشاورزی را مهم می‌داند، فرشاد مومنی معتقد است که بخش کشاورزی کشاورزی با اتخاذ رویکردی جدید بر مبنای شناخت عالمانه، اراده همگانی و سازمان مناسب، قادر

[1] John W. Mellor

[2] Garrt Nagle

[3] Growth National Production

[4] صنایع کمکی (Ancillary Industires) به صنایع دستی، صنایع خدماتی نظیر فراورده‌های غذایی، تجهیزات و نهادهای کشاورزی گفته می‌شود.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]

خواهد بود هم در مهار مشکلات و بحران‌های موجود و هم در پیشبرد اهداف توسعه ملی، نقش شایسته و در خوری ایفا کند (مومنی،1383 :650). محمود احمد نقش کشاورزی را در عرصه محیط زیست بررسی می‌کند و آن را در حفاظت از آبخیزها، کنترل سیل، تغذیه سفره‌های آب زیرزمینی، حفاظت خاک، بهبود تنوع زیستی، حیات وحش و مناظر طبیعی مفید می‌داند. با این حال از آثار منفی ورود کود و سموم شیمیایی به محیط زیست، فرسایش خاک و از دست رفتن تنوع زیستی نیز یاد می‌کند (احمد، 1383: 33-36). در بیشتر کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی شامل 57 کشور، کشاورزی بخش قابل توجهی از فعالیت های اقتصادی را به خود اختصاص داده است.

سهم ارزش افزوده کشاورزی در تولید ناخالص داخلی بیش از 60 درصد است و به طور میانگین زندگی 40 درصد جمعیت از طریق کشاورزی تامین می‌شود و در برخی کشورها این میزان تا 90 درصد نیز افزایش می‌یابد. در ایران نیز کشاورزی به مثابه بخش محوری در رشد و توسعه اقتصادی و بخش راهبردی در تأمین نیازهای غذایی جمعیت رو به رشد، از اهمیت زیادی در برنامه‌های توسعه برخوردار است. این بخش حدود 15 درصد تولید ناخالص داخلی و یک پنجم کل شاغلان کشور را در بر دارد و 80 درصد محصولات غذائی مورد نیاز داخلی را تامین می‌کند (حاجیان و دیگران، 1386: 28). هدف نهایی برنامه‌ریزی نواحی روستایی دستیابی به الگوی مناسب برای توزیع منابع، امکانات و خدمات و همچنین استفاده درست از منابع و قابلیت‌های سرزمین در راستای کاهش نابرابری و عدم تعادل بین مناطق روستایی و شهری است که بر اساس ایجاد نظام سلسله مراتبی امکان‌پذیر خواهد بود. بنابراین، فنون و مدل‌هایی که الگوی توزیع، برخورداری یا عدم برخورداری و سطح‌بندی سلسله مراتب را نشان می‌دهد، دارای کاربرد گسترده‌ای هستند (جمعه پور،1385: 209). با این همه در زمینه سنجش و تعیین سطح توسعه یافتگی، انواع گوناگون روش‌ها و فنون کمی وجود دارد که در ساماندهی و ارزیابی اطلاعات، بسته به میزان اعتبار و وثوق اطلاعات در دسترس و مهارت‌های برنامه-ریزان محلی مورد استفاده قرار می‌گیرد. از جمله این روش‌ها می‌توان تحلیل‌های تاکسونومی، عاملی، خوشه‌ای، موریس و شاخص مرکزیت را نام برد. روش‌های موریس و تاکسونومی که از سوی سازمان ملل معرفی شده است، از پرکاربردترین روش‌های سطح‌بندی به شمار می‌رود و همه ساله، گزارش توسعه انسانی این سازمان بر همین اساس منتشر می‌شود.

امروزه اقتصاددانان نظریهٔ رشد متوازن در مناطق مختلف، ضرورت برنامه‌ریزی منطقه‌ای صحیح را برای رسیدن به توسعه متوازن مطرح می‌کنند و معتقدند که توسعه تعادل‌های منطقه‌ای به این دلیل است که بهترین شرایط و امکانات را برای توسعه جامع همه نواحی فراهم آورد و تفاوت‌های کیفیت زندگی بین نواحی را به حداقل برساند و نهایتاً از بین ببرد. در این زمینه مطالعاتی به صورت سطح-

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]

بندی توسعه یافتگی در بخش‌های مختلف اعم از بخش کشاورزی، صنعت و زیربنایی در مقیاس‌های مختلف مکانی انجام شده است که از آن جمله می‌توان به موارد زیر که منابعی نزدیک به موضوع پژوهش هستند اشاره نمود:

نوربخش در تحقیقی تحت عنوان توسعه انسانی و عدم تعادل منطقه‌ای در هند با استفاده از روش تحلیل عاملی به بررسی تفاوت‌ها و نابرابری‌های منطقه‌ای بین ایالت‌های هند براساس شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی پرداخته است (Noorbakhsh, 2004). سوارز و همکاران در مقاله‌ای با استفاده از تکنیک تحلیل عاملی و خوشه‌ایی مناطق کشور پرتقال را در مقاطع زمانی 1991 و 1995 به لحاظ توسعه یافتگی مورد ارزیابی قرار داده و رتبه‌بندی کردند(Soares & et al., 2003). باهاتیا و رای با استفاده از 23 شاخص به کمک روش‌های تحلیل عاملی و تاکسونومی عددی به تعیین سطح توسعه 380 بلوک در 32 منطقه از هند در سال 2001 پرداخته‌اند. در این پژوهش یک بار با کل 32 شاخص، سطح توسعه بلوک‌ها تعیین شد، به طوری که 43 بلوک توسعه یافته، 187 بلوک نسبتاً توسعه یافته، 118 بلوک کمتر توسعه یافته و 32 بلوک توسعه نیافته شناخته شد. سپس بار دیگر با 12 شاخص مربوط به بخش کشاورزی، این بلوک‌ها را به لحاظ توسعه، رتبه‌بندی کرده‌اند (Bhatia & Rai, 2004).

آنامرادنژاد (1387) در مقاله‌ای تحت عنوان جایگاه توسعه یافتگی استان‌های کشور در شاخص‌های عمده بخش کشاورزی، با استفاده از روش موریس میزان شکاف موجود بین استان‌ها و نوع محدودیت هر یک را با 18 شاخص تعیین کرده است. بر اساس نتایج این تحقیق شکاف و نابرابری بین استان‌ها در زمینه کشاورزی عمیق می‌باشد و نسبت آن تا 5 برابر است. مولایی (1387) در بررسی و مقایسه درجه توسعه یافتگی بخش کشاورزی استان‌های ایران طی سال‌های 1373 و 1383، با استفاده از تکنیک تحلیل عاملی و تاکسونومی عددی به طبقه‌بندی استان های کشور بر اساس 54 شاخص کشاورزی پرداخت. فطرس و بهشتی‌فر (1388) در مقاله‌ایی به بررسی درجه توسعه یافتگی بخش کشاورزی استان‌های کشور براساس 78 شاخص توسعه کشاورزی، با استفاده از تکنیک تحلیل عاملی و تاکسونومی عددی پرداختند.

ضرابی و مولوی (1388) در مقاله‌ای تحت عنوان تحلیل شاخص‌های توسعه در شهرستان‌های استان همدان به بررسی درجه توسعه یافتگی شهرستان‌ها بر اساس 57 شاخص توسعه با استفاده از تکنیک تحلیل عاملی و ضریب همبستگی اسپیرمن رنک پرداخته و به این نتیجه رسیده است که بین جمعیت و شاخص‌های توسعه در شهرستان‌های استان همدان همبستگی بسیار قوی وجود دارد.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]

3) روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت و روش توصیفی- تحلیلی می-باشد. جامعه آماری 19 شهرستان استان خوزستان را شامل می‌شود. در این تحقیق، با بهره‌گیری از آمار کشاورزی سالنامه آماری 1388 استان خوزستان، فهرستی از 29 شاخص توسعه کشاورزی در شش گروه دسته بندی شده، مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. به منظور تبیین علمی میزان توسعه یافتگی شهرستان‌های استان از فنون ضریب توسعه یافتگی موریس و شاخص مرکزیت استفاده شده است. برای شاخص‌سازی و انجام محاسبات از نرم افزارهای EXCEL و SPSS و برای ترسیم نقشه‌ها از نرم افزار GIS استفاده شده است. برخی شاخص‌ها از حالت داده‌های خام خارج شده و پس از پردازش، ضریب یا نسبت آن‌ها به دست آمده و سپس، مورد استفاده قرار گرفته است. نحوه انتخاب شاخص‌ها به گونه‌ایی بود که سعی شد تمامی عوامل اصلی را در بخش کشاورزی تحلیل کند و نهایتاً هدف تحقیق را به صورتی واقع بینانه مورد سنجش قرار دهد. بر این اساس شاخص‌ها در شش گروه اصلی به شرح زیر دسته بندی شده است:

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]

جدول شماره (1): شاخص‌های تحلیل توسعه یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان از نظر کشاورزی

شاخص	متغیر
سواد	- نسبت باسوادی به بی سواد - نسبت بهره برداران دارای مدرک کاردانی و بالاتر به کل باسوادی - نسبت افراد با مدرک کاردانی و بالاتر مرتبط با کشاورزی به کل باسوادی
وسعت اراضی	- متوسط مساحت اراضی زراعی آبی - متوسط مساحت اراضی زراعی دیم - نسبت مساحت زیر کشت - محصولات سالانه به کل بهره برداری های با زمین - نسبت مساحت آیش به کل بهره برداری های با زمین - مساحت اراضی به تعداد بهره برداری های با نسبت زمین(اراضی زراعی)
دامداری و دامپروری	- نسبت دام گوسفند و بره به ازای هر بهره بردار - نسبت دام بز و بزغاله به ازای هر بهره بردار - نسبت دام گاو و گوساله به ازای هر بهره برداری - نسبت تعداد ماکیان به ازای هر بهره بردار(مرغ و خروس و جوجه، غاز، اردک و بوقلمون)
عملکرد محصولات کشاورزی	- عملکرد گندم دیم در هر هکتار - عملکرد گندم آبی در هر هکتار - عملکرد جو دیم در هر هکتار - عملکرد جوآبی در هر هکتار - عملکرد برنج در هر هکتار
مکانیزاسیون	- نسبت تعداد بهربرداری های استفاده کننده از تراکتور به کل مساحت اراضی زراعی - نسبت تعداد بهربرداری های استفاده کننده از کمباین به کل مساحت اراضی زراعی - نسبت تعداد بهربرداری های استفاده کننده از تیلر به کل مساحت اراضی زراعی - نسبت تعداد بهربرداری های استفاده کننده از تریلر به کل مساحت اراضی زراعی - نسبت تعداد بهربرداری های استفاده کننده از ماشین خرمنکوب به کل مساحت اراضی زراعی - نسبت تعداد بهربرداری های استفاده کننده از دروگر به کل مساحت اراضی زراعی - نسبت تعداد بهربرداری های استفاده کننده از نهرکن به کل مساحت اراضی زراعی - نسبت تعداد بهربرداری های استفاده کننده از تیلر کولتیواتور به کل مساحت اراضی زراعی - نسبت تعداد بهربرداری های استفاده کننده از گاوه آهن به کل مساحت اراضی زراعی
خدماتی - پشتیبانی	- تعداد تعاونی - نسبت سرمایه به اعضای تعاونی - نسبت اعضا به تعداد تعاونی

منبع: استانداری خوزستان، 1389، سالنامه آماری سال 1388، استان خوزستان

استان خوزستان با مساحت 64057 کیلومتر مربع در جنوب غربی ایران در شمال خلیج فارس و اروند رود قرار دارد و از شمال به استان لرستان، از شمال شرقی و شرق به استان چهار محال و بختیاری، از شمال غربی به استان ایلام، از شرق و جنوب شرقی به استان کهگیلویه و بویراحمد، از جنوب به خلیج فارس، و از غرب به کشور عراق منتهی می‌شود. استان خوزستان با جمعیّت 4521000 نفر دارای ۱،۰۸۳،۳۴۱ خانوار است که این تعداد شامل 793 هزار و 289 خانوار شهری (73/23 درصد) و290 هزار و 52 خانوار روستایی(26/77 درصد) است (سرشماری1390). این استان

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]

با داشتن1266170هکتار اراضی قابل کشت، 191559بهره بردار کشاورز، 4418145 دام بزرگ و کوچک و با مقدار کل 287056 شیر تولید شده در سال به عنوان یک از قطب‌های کشاورزی کشور به شمار می‌رود (سالنامه آماری، 1388).

4) یافته‌های تحقیق

به کمک مدل موریس[1]، میزان توسعه یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان محاسبه شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که ضریب توسعه یافتگی شهرستان‌ها از حداقل 14.87 تا حداکثر 53.54 در نوسان می‌باشد. در بین مناطق، شهرستان باغملک با 53.54 بالاترین و شهرستان آبادان با 14.87 پایین‌ترین ضریب توسعه یافتگی را داشته است. بر اساس ضرایب محاسبه شده، شهرستان‌های استان خوزستان به پنج سطح بسیار برخوردار، برخوردار، تا حدودی برخوردار، محروم و بسیار محروم طبقه-بندی شده است که شهرستان باغملک در زمره مناطق بسیار برخوردار، شهرستان‌های دزفول، بندرماهشهر، شوش، اندیمشک جز شهرستان‌های برخوردار، شهرستان‌های بهبهان، ایذه، دشت آزادگان، امیدیه، اهواز، شوشتر، رامهرمز، لالی و مسجدسلیمان در سطح تا حدودی برخوردار، شهرستان‌های هندیجان، خرمشهر و شادگان جز شهرستان‌های محروم و شهرستان آبادان جز شهرستان‌های بسیار محروم به شمار می‌رود.

---

1 این روش دارای هفت مرحله می‌باشد:

- تنظیم جدول شاخص ها(در ستون اول، سکونتگاه ها و در ستون های بعد، شاخص ها)
- استانداردسازی اعداد موجود در جدول شاخص ها به کمک معادله ضریب ناموزون موریس.

$$Yij = \frac{xij - Xj\min}{Xj\max - Xj\min} *$$

(Yij = ضریب ناموزون موریس (شاخص ناموزون برای متغیر i ام در واحد j ام)؛ Xij = نشان دهنده عدد مربوط به متغیر؛ Xjmax = حداکثر مقادیر متغیرها در هر ستون؛ Xjmin = حداقل مقادیر متغیرهادر هر ستون)

- رتبه بندی اعداد به دست آمده از ضریب ناموزون موریس به گونه ای که به بزرگ ترین عدد رتبه یک تعلق می گیرد و این رتبه نشانه امکانات بیشتر آن سکونتگاه است؛
- محاسبه ضریب نهایی توسعه از طریق معادله زیر:

$$D = \frac{\sum Yij}{N}$$

($\sum Yij$ = مجموع ضرایب ناموزون توسعه؛ N= تعداد شاخص ها)

- رتبه بندی نهایی سکونتگاه ها با توجه به اعداد به دست آمده از ضریب نهایی توسعه و سطح بندی سکونتگاه ها (هر چه عدد Di بزرگ تر باشد، نشان دهنده توسعه یافته تر بودن سکونتگاه است)؛
- طبقه بندی سکونتگاه ها به کمک ضریب نهایی توسعه و رسم نمودار مربوط،
- محاسبه ضریب همبستگی برای تشخیص نوع ارتباط بین شاخص مورد نظر و ضریب نهایی توسعه یک سکونتگاه (آسایش و استعلاجی، 1382: 148)

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]

جدول شماره (2): ضریب نهایی توسعه شهرستان های استان خوزستان براساس ضریب موریس

شاخص / شهرستان	نسبت باسوادی به بی سوادی	نسبت فوق دیپلم و بالاتر غیر کشاورزی به باسوادی	نسبت فوق دیپلم وبالاتر مرتبط با کشاورزی به کل باسوادی	متوسط مساحت اراضی زراعی آبی	متوسط مساحت اراضی زراعی دیم	نسبت مساحت زیر کشت محصولات سالانه به کل بهره برداریهای با زمین	نسبت مساحت آیش به کل بهره برداریهای با زمین	مساحت اراضی به تعداد بهره برداریهای با نسبت زمین(اراضی زراعی)	نسبت دام گوسفند و بره به ازای هر بهره بردار	نسبت دام بز و بزغاله به ازای هر بهره بردار	نسبت دام گاو و گوساله به ازای هر بهره	نسبت تعداد ماکیان به ازای هر بهره بردار(مرغ و خروس و جوجه، غاز، اردک و بوقلمون)	عملکرد گندم دیم در هر هکتار	عملکرد گندم آبی در هر هکتار	عملکرد جو دیم در هر هکتار	عملکرد جوآبی در هر هکتار
آبادان	0.75	0.02	0	0.01	0	0	0	0	0	0	0.35	0.48	0	0	0	0.25
اندیمشک	0.59	0.56	0.32	0.18	0.37	1	0.05	0.27	0.95	1	0.88	0	0.62	0.92	0.37	0.46
اهواز	0.24	0	0.1	0.5	1	0.89	0.49	0.6	1	0.18	0.69	0.41	0.06	0.55	0.06	0.41
ایذه	0.11	0.25	0.29	0	0.22	0.93	0.37	0.14	0.38	0.5	0.28	0.5	0.87	0.87	0.43	1
بندر ماهشهر	1	0.12	0.08	1	0.62	0.88	0.51	1	0.72	0.05	1	0.3	1	0.42	1	0.48
بهبهان	0.95	0.9	0.53	0.1	0.25	0.92	0.28	0.18	0.38	0.44	0.94	0.45	0.01	0.75	0.01	0.35
خرمشهر	0.72	0.08	0.09	0.46	0	0.77	1	0.45	0.34	0.11	0.61	0.4	0	0.35	0	0.23
دزفول	0.3	0.02	0.39	0.21	0.21	0.96	0.08	0.19	0.54	0.63	0.56	0.53	0.37	1	0.31	0.43
دشت آزادگان	0.05	0.25	0.59	0.35	0.75	0.9	0.5	0.35	0.82	0.09	0.54	0.79	0	0.52	0	0.41
رامهرمز	0.83	0.41	0.42	0.15	0.46	0.96	0.25	0.3	0.44	0.21	0.38	0.33	0.12	0.5	0.06	0.33
شادگان	0	0.07	0.34	0.18	0.52	0.66	0.98	0.17	0.38	0.09	0	0.39	0	0.3	0	0.33
شوشتر	0.47	0.32	0.22	0.37	0.42	0.97	0.21	0.43	0.44	0.26	0.63	0.38	0.12	0.55	0.06	0.38
مسجدسلیمان	0.13	0.13	0.21	0.01	0.25	0.97	0.16	0.18	0.33	0.46	0.34	0.56	0.37	0.1	0.25	0.17
شوش	0.31	0.15	0.41	0.26	0.42	0.96	0.22	0.28	0.68	0.25	0.75	1	0.12	0.82	0.06	0.48
باغملک	0.35	1	1	0	0.14	0.99	0.08	0.06	0.18	0.3	0.14	0.65	1	0.55	0.5	0.51
امیدیه	0.79	0.58	0.6	0.12	0.29	0.88	0.57	0.23	0.36	0.29	0.46	0.41	0.01	0.47	0	0.33
لالی	0.14	0.29	0.24	0.04	0.19	0.98	0.17	0	0.32	0.46	0.26	0.75	0.62	0.57	0.25	0
هندیجان	0.97	0.62	0.36	0.51	0.46	0.94	0.3	0.52	0.5	0.08	0.42	0.13	0.12	0.35	0.01	0.3

منبع: یافته‌های تحقیق، 1391.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]

ادامه جدول شماره (2): ضریب نهایی توسعه شهرستان های استان خوزستان براساس ضریب موریس

شاخص / شهرستان	عملکرد برنج در هر هکتار	نسبت تعداد بهربرداریهای استفاده کننده از تراکتور به کل مساحت اراضی زراعی	نسبت تعداد بهربرداریهای استفاده کننده از کمباین به کل مساحت اراضی زراعی	نسبت تعداد بهربرداریهای استفاده کننده از تیلر به کل مساحت اراضی زراعی	نسبت تعداد بهربرداریهای استفاده کننده از تریلر به کل مساحت اراضی زراعی	نسبت تعداد بهربرداریهای استفاده کننده از ماشین خرمنکوب به کل مساحت اراضی زراعی	نسبت تعداد بهربرداریهای استفاده کننده از دروگر به کل مساحت اراضی زراعی	نسبت تعداد بهربرداریهای استفاده کننده از نهرکن به کل مساحت اراضی زراعی	نسبت تعداد بهربرداریهای استفاده کننده از کولتیواتور به کل مساحت اراضی زراعی	نسبت تعداد بهربرداریهای استفاده کننده از گاوه آهن به کل مساحت اراضی زراعی	تعداد تعاونی	نسبت سرمایه به اعضای تعاونی	نسبت اعضا به تعداد تعاونی
آبادان	0.69	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0.74	0.95	0.02
اندیمشک	0.52	0.33	0.66	0.1	0.36	0.08	0.03	0.54	0	0.59	0.57	0.23	0.04
اهواز	0	0.14	0.36	0.1	0.5	0.05	0.06	0.3	0.69	0.117	0.6	0.34	0.08
ایذه	0.66	0.55	0.45	0.08	0.14	0.53	0.24	0	0	0.11	0.43	0.44	0.06
بندر ماهشهر	0.73	0.08	0.33	0.03	0.5	0.09	0.18	0.28	0	0.96	0.48	0.07	0.1
بهبهان	0	0.26	1	0.26	0.08	0.14	0.26	0.37	0	0.42	0.24	0.25	0.09
خرمشهر	0.66	0.05	0.21	0.01	0	0	0	0.07	0.15	0.07	0.27	1	0.01
دزفول	0.5	0.44	0.88	0.15	21	0.16	1	0.92	0	0.42	1	0.64	0.11
دشت آزادگان	0.76	0.25	0.93	0.02	0.03	0.21	0	0.44	0.72	0.27	0.32	0.34	0.02
رامهرمز	0.6	0.3	0.63	0.19	0.26	0.12	0.14	0.16	0	0.23	0.27	0.31	0.12
شادگان	0.76	0.17	0.46	0.08	0.09	0.05	0.07	0.32	0	0.07	0.09	0	0.5
شوشتر	0.64	0.21	0.55	0.06	0.22	0.061525	0.07	0.41	0.017	0.21	0.14	0.78	0.05
مسجدسلیمان	0	0.45	0.12	0.07	0.9	0.451104	0.88	0	0.01	0.65	0.24	0.51	0.01
شوش	0.4	0.32	0.96	0.09	0.98	0.016394	0.1	1	0	0.99	0.14	0.05	0.2
باغملک	1	1	0.69	1	1	1	0.89	0	1	1	0.16	0.25	0
امیدیه	0	0.39	0.83	0.02	0.67	0.14	0.31	0.25	0	0.25	0.01	0.03	1
لالی	0.71	0.63	0.58	0.04	0.18	0.37	0.91	0	0	0.17	0.01	0	0.24
هندیجان	0.38	0.16	0.50	0	0.09	0.05	0.02	0.33	0	0.06	0	0.01	0

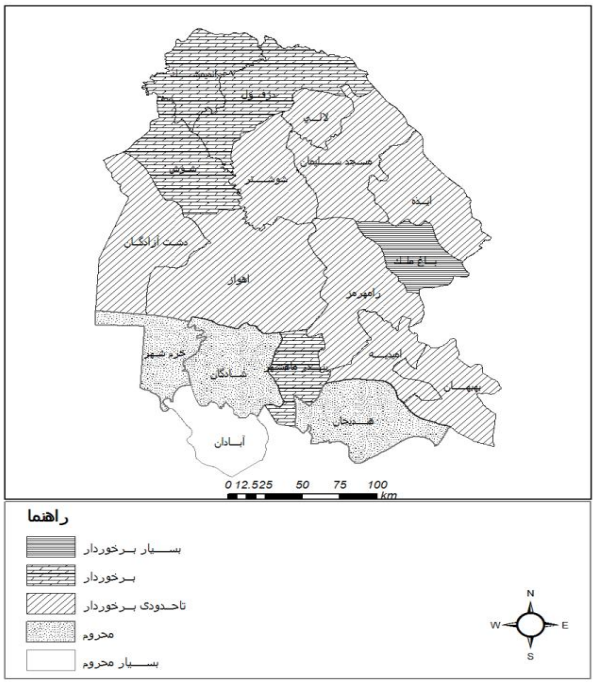
منبع: یافته‌های تحقیق، 1391.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]

جدول شماره (3): ضریب توسعه یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان براساس مدل موریس

شهرستان‌ها	مجموع امتیازات	ضریب نهایی	رتبه	سطح توسعه
باغملک	15.52	53.54	1	بسیار برخوردار
دزفول	14	48.27	2	برخوردار
بندر ماهشهر	13.69	47.22	3	
شوش	13.52	46.63	4	
اندیمشک	13.41	46.25	5	
بهبهان	11.08	38.22	6	تا حدودی برخوردار
ایذه	10.96	37.81	7	
دشت‌آزادگان	10.63	36.67	8	
امیدیه	10.41	35.91	9	
اهواز	9.92	34.23	10	
شوشتر	9.76	33.68	11	
رامهرمز	9.63	33.22	12	
لالی	9.35	32.25	13	
مسجدسلیمان	9	31.06	14	
هندیجان	8.32	28.70	15	محروم
خرمشهر	8.05	27.76	16	
شادگان	7.20	24.58	17	
آبادان	4.31	14.87	18	بسیار محروم

منبع: یافته‌های تحقیق، 1391.

شکل شماره(2): نمایش فضایی وضعیت توسعه کشاورزی و سطح‌بندی شهرستان‌های استان خوزستان با استفاده از مدل موریس

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]

برای دقیق تر نشان دادن اختلاف بین شهرستان‌ها از لحاظ توسعه یافتگی و برخورداری از شاخص‌های اصلی کشاورزی هر کدام از شهرستان‌ها به تفکیک شاخص‌های اصلی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و رتبه هر کدام از آن‌ها نیز مشخص شده که نتایج آن در جدول 4 نشان داده شده است.

جدول شماره (4): رتبه شهرستان‌ها به تفکیک شاخص‌های اصلی کشاورزی بر اساس ضریب ناموزون موریس

شاخص / شهرستان	سواد	وسعت اراضی	دامداری و دامپروری	عملکرد محصولات کشاورزی	مکانیزاسیون	خدماتی - پشتیبانی
آبادان	12	18	18	16	18	2
اندیمشک	6	11	1	4	5	8
اهواز	18	2	5	15	14	5
ایذه	15	13	6	1	11	7
بندر ماهشهر	7	1	11	2	9	17
بهبهان	1	12	9	14	6	13
خرمشهر	9	5	16	12	17	3
دزفول	13	14	4	5	3	1
دشت آزادگان	10	3	3	9	10	11
رامهرمز	5	9	13	10	12	10
شادگان	17	6	15	11	15	12
شوشتر	8	7	10	8	13	6
مسجدسلیمان	16	15	8	17	4	9
شوش	11	8	2	7	2	15
باغملک	2	17	10	3	1	14
امیدیه	3	10	12	18	8	4
لالی	14	16	7	6	7	16
هندیجان	4	4	17	13	16	18

منبع: یافته‌های تحقیق، 1391.

شاخص مرکزیت یکی از روش‌های نشان دادن میزان مرکزیت سکونتگاه‌هاست. این شاخص اهمیت کارکردی عملکردها را نه تنها بر مبنای تعداد عملکردها در یک مکان، بلکه بر اساس فراوانی این عملکردها در کل منطقه اندازه‌گیری می‌کند. عملکردها وزنی معادل نسبت معکوس آن‌ها به خود می‌گیرد که ضریب مکانی نامیده می‌شود و از طریق فرمول $Ci = \frac{1}{t} * 100$ که در این رابطه Ci ضریب مکانی عملکرد i و Ti کل عملکردهای موجود در منطقه است. بنابراین یک بیمارستان عمومی و یا یک هنرستان فنی که فقط در بعضی از سکونتگاه‌ها وجود دارد، وزن بیشتری داده می‌شود تا یک دبستان ابتدایی و یا بقالی که در اغلب سکونتگاه‌ها وجود دارد. شاخص مرکزیت برای یک مکان، برابر است با مجموع وزن عملکردهای موجود در آن مکان که هرچه میزان این شاخص بیشتر باشد، اهمیت کارکردی آن بیشتر است (حکمت نیا و موسوی،1385:248). تکنیک شاخص مرکزیت با دادن وزن به عملکردهای

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]

مختلف و نشان دادن میزان مرکزیت سکونتگاه‌های روستایی، شیوه خاصی از رتبه‌بندی را ارئه می‌دهد که برای نیل به این مهم ابتدا ضریب مکانی عملکردها به شرح ذیل محاسبه گردید.

جدول شماره (5): محاسبه ضریب مکانی شاخص‌های کشاورزی با استفاده از مدل شاخص مرکزیت

شاخص	جمع عملکردها	ضریب مکانی
نسبت باسوادی به بی سوادی	16.59687	6.025233
نسبت فوق دیپلم و بالاتر غیر کشاورزی به باسوادی	0.42321	236.2893
نسبت فوق دیپلم وبالاتر مرتبط با کشاورزی به کل باسوادی	0.252219	396.4808
متوسط مساحت اراضی زراعی آبی	165.141	0.605543
متوسط مساحت اراضی زراعی دیم	188.16	0.531463
نسبت مساحت زیر کشت محصولات سالانه به کل بهره برداریهای با زمین	15.19027	6.583161
نسبت مساحت آیش به کل بهره برداریهای با زمین	1.465159	68.25198
مساحت اراضی به تعداد بهره برداریهای با نسبت زمین(اراضی زراعی)	204.86	0.488138
نسبت دام گوسفند و بره به ازای هر بهره بردار	973.645	0.102707
نسبت دام بز و بزغاله به ازای هر بهره بردار	444.9323	0.224753
نسبت دام گاو و گوساله به ازای هر بهره	88.11616	1.134866
نسبت تعداد ماکیان به ازای هر بهره بردار(مرغ و خروس و جوجه، غاز، اردک و بوقلمون)	1277.638	0.078269
عملکرد گندم دیم در هر هکتار	4.37	22.8833
عملکرد گندم آبی در هر هکتار	38.5	2.597403
عملکرد جو دیم در هر هکتار	5.452	18.34189
عملکرد جوآبی در هر هکتار	27	3.703704
عملکرد برنج در هر هکتار	38.2	2.617801
نسبت تعداد بهربرداریهای استفاده کننده از تراکتور به کل مساحت اراضی زراعی	163.8299	0.610389
نسبت تعداد بهربرداریهای استفاده کننده از کمباین به کل مساحت اراضی زراعی	74.52209	1.341884
نسبت تعداد بهربرداریهای استفاده کننده از تیلر به کل مساحت اراضی زراعی	0.788158	126.8781
نسبت تعداد بهربرداریهای استفاده کننده از تریلر به کل مساحت اراضی زراعی	150.5613	0.664181
نسبت تعداد بهربرداریهای استفاده کننده از ماشین خرمنکوب به کل مساحت اراضی زراعی	85.9415	1.163582
نسبت تعداد بهربرداریهای استفاده کننده از دروگر به کل مساحت اراضی زراعی	9.712398	10.29612
نسبت تعداد بهربرداریهای استفاده کننده از نهرکن به کل مساحت اراضی زراعی	52.82525	1.893034
نسبت تعداد بهربرداریهای استفاده کننده از کولتیواتوربه کل مساحت اراضی زراعی	7.898307	12.66094
نسبت تعداد بهربرداریهای استفاده کننده از گاوه آهنبه کل مساحت اراضی زراعی	174.7831	0.572138
تعداد تعاونی	462	0.21645
نسبت سرمایه به اعضای تعاونی	32339.797	0.0030922
نسبت اعضا به تعداد تعاونی	1341.861	0.074523

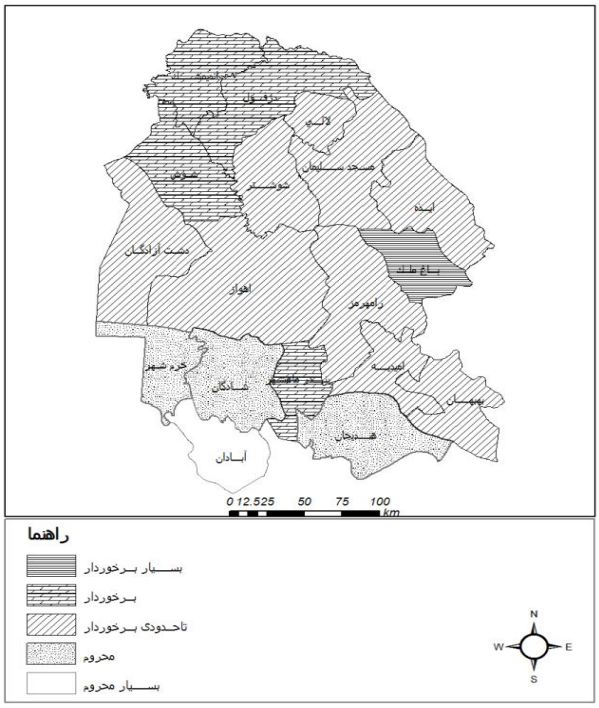
منبع: یافته‌های تحقیق، 1391.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]

جدول شماره (6): رتبه‌بندی و سطوح توسعه یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان با استفاده از مدل شاخص مرکزیت

شهرستان	جمع مرکزیت	رتبه	سطح توسعه
باغملک	268.00	1	بسیار برخوردار
دزفول	228.85	2	برخوردار
بندر ماهشهر	211.99	3	
شوش	211.15	4	
اندیمشک	208.80	5	
ایذه	173.07	6	تا حدودی برخوردار
لالی	161.28	7	
امیدیه	160.81	8	
بهبهان	154.34	9	
اهواز	148.03	10	
مسجدسلیمان	145.33	11	
دشت آزادگان	145.06	12	
رامهرمز	138.15	13	
شوشتر	131.56	14	
شادگان	119.32	15	محروم
هندیجان	111.69	16	
خرمشهر	111.12	17	
آبادان	65.69	18	بسیار محروم

منبع: یافته‌های تحقیق، 1391.

شکل شماره (3) : نقشه وضعیت توسعه کشاورزی و سطح‌بندی شهرستان‌های استان خوزستان با استفاد از مدل شاخص مرکزیت

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]

همان طور که جدول شماره 6 نشان می‌دهد، شهرستان باغملک با شاخص مرکزیت 268 برخوردارترین شهرستان استان و در رتبه اول قرار داشته و شهرستان آبادان با شاخص مرکزیت 65.69 محروم‌ترین شهرستان استان می‌باشد. شهرستان دزفول با شاخص مرکزیت 228.85 در رتبه دوم قرار گرفته و شهرستان بندر ماهشهر با شاخص مرکزیت 211.99 در رتبه سوم قرارگرفته است. شهرستان‌های شوش، اندیمشک، ایذه، لالی، امیدیه، بهبهان، اهواز، مسجدسلیمان، دشت آزادگان، رامهرمز، شوشتر، شادگان، هندیجان، خرمشهر، آبادان به ترتیب در رتبه های چهارم تا هیجدهم قرار گرفته اند. همچنین برای بهتر نمایاندن اختلاف بین شهرستان ها از لحاظ توسعه یافتگی و برخورداری از شاخص های کشاورزی، هر یک از شهرستان ها به تفکیک شاخص ها مورد بحث و بررسی قرار گرفته و رتبه هر شهرستان به تفکیک شاخص مشخص گردیده که نتایج آن در جدول (7) آمده است.

جدول شماره (7): رتبه شهرستان‌ها به تفکیک شاخص های اصلی کشاورزی بر اساس مدل شاخص مرکزیت

شاخص / شهرستان	سواد	وسعت اراضی	دامپروری	عملکرد	مکانیزاسیون	خدماتی - پشتیبانی
آبادان	16	18	18	17	18	3
اندیمشک	6	11	1	4	4	9
اهواز	18	2	4	14	14	6
ایذه	11	14	9	2	9	7
بندر ماهشهر	9	1	8	1	10	17
بهبهان	2	12	5	16	7	13
خرمشهر	14	4	14	15	17	4
دزفول	13	13	2	5	3	2
دشت آزادگان	7	3	6	10	12	12
رامهرمز	5	9	13	9	11	10
شادگان	15	6	17	12	15	5
شوشتر	8	7	11	8	13	8
مسجدسلیمان	17	15	10	11	6	11
شوش	10	8	3	7	2	14
باغملک	1	17	15	3	1	16
امیدیه	3	10	12	18	8	1
لالی	12	16	7	6	5	15
هندیجان	4	5	16	13	16	18

منبع: یافته‌های تحقیق، 1391.

5) نتیجه‌گیری

گام نخست در زمینه کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای باید با مطالعه وضع موجود و بیان شفاف و علمی میزان و نوع نابرابری‌های منطقه‌ای برداشته شود. به طور کلی نتایج به دست آمده از هر دو روش در این پژوهش تقریبا یکسان بوده و شهرستان باغملک به عنوان برخوردارترین شهرستان در هر دو روش در رتبه

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]

اول قرار گرفته که این برتری به دلیل شرایط مناسب آب و هوایی، خاک حاصلخیز، بالا بودن جمعیت بهره بردار کشاورز و استفاده مناسب از مکانیزاسیون بوده است. شهرستان آبادان از لحاظ سطح برخورداری در رتبه آخر (هیجدهم) قرار گرفته است که این ناشی شرایط نامناسب اقلیمی، پایین بودن جمعیت بهره‌بردار کشاورز، خاک نامناسب، عدم استفاده از مکانیزاسیون می‌باشد. از دیگر نتایج به دست آمده این است که در بین شهرستان‌های مختلف استان به لحاظ برخورداری از شاخص‌های مهم کشاورزی، اختلاف بسیار بالایی مشاهده می‌گردد به گونه ای که پایین‌ترین درصد برخورداری با استفاده از روش‌های شاخص مرکزیت و موریس به ترتیب 65.69 و 14.87 مربوط به شهرستان آبادان بوده و بالاترین درصد برخورداری به ترتیب 268 و 54.53 مربوط به شهرستان باغملک می‌باشد. محاسبه درصد برخورداری نشان داد که اختلاف برخوردارترین شهرستان (باغملک) نسبت به محروم‌ترین شهرستان (آبادان) تقریباً چهار برابر بوده که نشان دهنده شکاف و نابرابری بین شهرستان‌های مختلف از لحاظ برخورداری از شاخص‌های مهم کشاورزی می‌باشد. برای بهتر نشان دادن اختلاف بین شهرستان‌ها از لحاظ شاخص‌های کشاورزی، هر یک از شهرستان‌ها به تفکیک شاخص‌های به کار گرفته شده با استفاده از هر دو مدل (شاخص مرکزیت و ضریب ناموزون موریس) مورد سنجش قرار گرفته است و رتبه و جایگاه هر یک از شهرستان‌ها به تفکیک شاخص‌ها مشخص گردید. بر این اساس نتایج موید این واقعیت است که به لحاظ شاخص سواد در مدل موریس، رتبه اول مربوط به بهبهان و رتبه آخر متعلق به اهواز بوده است و در مدل شاخص مرکزیت، رتبه اول متعلق به باغملک بوده و اهواز در رتبه آخر قرار داشته است. در این مدل شهرستان بهبهان در رتبه دوم قرار گرفته است. به لحاظ وسعت اراضی، در هر دو مدل شهرستان بندر ماهشهر در رتبه اول و شهرستان آبادان در رتبه آخر قرار گرفته است. از حیث دامداری و دامپروری، در هر دو مدل رتبه اول مربوط به شهرستان اندیمشک و رتبه آخر متعلق به شهرستا ن آبادان بوده است. از نظر عملکرد محصولات کشاورزی، در مدل موریس رتبه اول متعلق به شهرستان ایذه و رتبه آخر مربوط به امیدیه می‌باشد. در مدل شاخص مرکزیت شهرستان بندر ماهشهر رتبه اول و شهرستان امیدیه رتبه آخر را داشته، در این مدل شهرستان ایذه در رتبه دوم قرار گرفته است. به لحاظ مکانیزاسیون، در هر دو مدل شهرستان باغملک در رتبه اول و شهرستان آبادان در رتبه آخر قرار گرفته است. از حیث شاخص پشتیبانی، در مدل موریس رتبه اول مربوط به شهرستان دزفول و رتبه آخر متعلق به شهرستان هندیجان می‌باشد در حالی که در مدل شاخص مرکزیت شهرستان امیدیه رتبه اول و شهرستان هندیجان رتبه آخر را داشته، در این مدل شهرستان دزفول در رتبه دوم قرار گرفته است.

در نهایت می‌توان اذعان داشت شهرستان باغملک در سطح بسیار برخوردار، شهرستان‌های دزفول، بندر ماهشهر، شوش و اندیمشک در سطح برخوردار، شهرستان‌های ایذه، لالی، امیدیه، بهبهان، اهواز، مسجدسلیمان، دشت آزادگان، رامهرمز و شوشتر در سطح تا حدودی برخوردار، شهرستان‌های شادگان،

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]

هندیجان و خرمشهر در سطح محروم و شهرستان آبادان در سطح محروم به لحاظ توسعه شاخص‌های کشاورزی می‌باشد.

با عنایت به این موضوع که اغلب جمعیت کشاورز کشور در مناطق روستایی به سر می‌برند، توجه به توسعه کشاورزی از سویی نوعی راهبرد و هدف اولیه برای توسعه روستایی محسوب می‌شود و می‌تواند از بروز بسیاری از مشکلات از جمله مهاجرت‌های روستایی به ویژه در مناطق محروم از نظر توسعه کشاورزی جلوگیری کند و از سوی دیگر توجه به مناطق محروم و اولویت قرار دادن آن‌ها در برنامه‌ریزی‌های توسعه کشاورزی، می‌تواند سبب پویایی کشاورزی در این مناطق شده و نهایتاً زمینه‌ساز رشد همراه با برابری و ثبات و تداوم توسعه ملی گردد. از آنجا که با توجه به نتایج به دست آمده از هر دو مدل (موریس و شاخص مرکزیت) اختلاف زیادی بین شهرستان‌ها از لحاظ برخورداری از شاخص‌های کشاورزی وجود دارد، در مواردی که ناشی از شرایط طبیعی نباشد مسئولین هر شهرستان می‌توانند در راه مدیریت و تخصیص منابع، همت بیشتری به خرج دهند و از بار سنگین محرومیت مناطق قدری بکاهند. با توجه به نتایج به دست آمده شهرستان‌های، خرمشهر، شادگان، هندیجان و آبادان در وضعیتی محروم و بسیار محروم قرار دارند و بایستی در اولویت برنامه‌ریزی قرار گیرند. جا دارد که دولت در راستای سیاست‌های عدالت محوری خود و رفع محرومیت‌زدایی به این مناطق رسیدگی بیشتری داشته باشد و با کشف استعدادهای ذاتی و نهفته هر منطقه به گسترش تخصص‌گرایی در تولید فراورده‌های مختلف کشاورزی اعم از زارعی، دامی، جنگلی و شیلاتی بپردازد.

6) منابع

- آسایش، حسین و استعلاجی، علیرضا، (1382)، **اصول و روش های برنامه ریزی ناحیه ای (مدل ها، روش ها و فنون)**، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر ری، تهران
- آنامراد نژاد، رحیم،(1387)، **توسعه یافتگی استان های کشور درشاخص های عمده بخش کشاورزی**، فصلنامه روستا و توسعه، سال 11 شماره 3 .
- احمد، محمود، (1383)، **مسائل سیاستگذاری و توسعه کشاورزی، مروری بر منطقه و ایران**، مجموعه مقالات همایش کشاورزی و توسعه ملی، مؤسسه پژوهش های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورز،تهران
- ازکیا، مصطفی، (1381)، **جامعه شناسی توسعه و توسعه نیافتگی روستاهای ایران**. چاپ ششم. انتشارات اطلاعات، تهران
- استانداری خوزستان، (1389)، **سالنامه آماری سال 1388 استان خوزستان**، معاونت برنامه ریزی، دفتر آمار و اطلاعات، اهواز

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]

- تقوایی، مسعود و نوروزی آورگانی، اصغر، (1386)، **تحلیلی برنحوه توزیع فضایی امکانات و خدمات روستایی و سطح بندی دهستان‌های استان چهار محال و بختیاری**، مجلهٔ پژوهشی دانشگاه اصفهان، جلد بیست و چهارم، شماره 3 ، اصفهان
- جمعه پور، محمود، (1384)، **مقدمه ایی بر برنامه ریزی توسعه روستایی: دیدگاهها و روشها**، انتشارات سمت، تهران
- جمعه پور، محمود، (1385)، **برنامه ریزی توسعه روستایی، دیدگاهها و روش ها**، انتشارات سمت، تهران
- حاجیان، محمد هادی و همکاران، (1386)، **بررسی تاثیر سیاست های پولی و مالی بر متغیرهای عمده**، بی جا
- حکمت نیا،حسن و موسوی، میرنجف، (1385)، **کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه ریزی شهری و ناحیه ای**، علم نوین، یزد
- رضوانی، محمدرضا، (1387)، **مقدمه ای بر برنامه ریزی توسعه روستایی در ایران**، چاپ دوم، نشر قومس، تهران .
- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا، (1382)، **«نقش روستا در امنیت غذایی»**، خلاصه مقالات همایش کشاورزی وتوسعه ملی، انتشارات مؤسسه ی پژوهش های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی، تهران
- سازمان مدیریت وبرنامه ریزی (1382)، **گزارش توجیهی چشم انداز توسعه کشور در افق20 ساله، انتشارات سازمان**، تهران
- شکویی، حسین ، (1377)، **دیدگاه های نو درجغرافیایی شهری**، جلد اول، سمت، تهران
- ضرابی، اصغر و مولوی، ابراهیم، (1388)، **تحلیل شاخص‌های توسعه در شهرستان های استان همدان**، فصلنامه آمایش محیط،دانشگاه آزاد اسلامی واحد ملایر،شماره 5، تابستان.
- فطرس، محمد حسن و بهشتی فر، محمود، (1388)، **مقایسه درجه توسعه یافتگی بخش کشاورزی استان-های کشور در دو مقطع 1372 و 1382**، فصل نامه اقتصادکشاورزی و توسعه، شماره 65، 39-17، تهران
- کلانتری، خلیل و همکاران، (1382)، **سنجش سطح توسعه روستایی در شهرستان بیرجند**، فصلنامه پژوهش-های جغرافیایی، شماره 44.
- لطفی، حیدر و همکاران، (1388)، **شاخصه ها و مولفه های ضروری در برنامه ریزی و سیاست گذاری مسکن روستایی در ایران**، فصلنامه آمایش محیط،دانشگاه آزاد اسلامی واحد ملایر، شماره7، زمستان.
- مرکز آمار ایران ، (1391)، **سرشماری عمومی نفوس و مسکن**، استان خوزستان سال 1390، تهران
- مطیعی لنگرودی، حسن، (1381)، **جغرافیای اقتصادی ایران(کشاورزی)**، انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد ، مشهد
- ملور، جان ویلیام، (1383)، **نقش کشاورزی در توسعه اقتصادی**، مجموعه مقالات همایش کشاورزی و توسعه ملی، موسسه پژوهشهای برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی، تهران
- مولایی، محمد، (1387)، **بررسی و مقایسه درجه توسعه یافتگی بخش کشاورزی استان‌های ایران طی سالهای1373 و 1383**، فصلنامه اقتصادکشاورزی و توسعه، شماره 63، 88-71، تهران
- مومنی، فرشاد، (1383)، **توامندی های بخش کشاورزی در مواجهه با بحران ملی بیکاری**، مجموعه مقالات همایش کشاورزی و توسعه ملی، تهران

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]

- Burke, F. et al, (2005), **Disparities an agricultural productivity in Balochestan (A GIS perspective)"** Pakistan Geographical Rewie, Vol. 27, No. I, June 2005, pp. 27- 34.
- Durand, G, (2003), **Multifunctional Agricultrre: A New paradigm for European Agriculture**. UK, Aldershol: Ashgate publishing
- Noorbakhsh, F (2004), **Human Development and Regional Disparities in India**. Center for Development Studies Department of Economics University Glasgow
- Soares, J & M Marques, C Monteiro (2003), **A multivariate methodology to uncover regional disparities: A contribution to improve European Union and governmental decisions,** European Journal of Operational Research, Vol. 145: 121-135.
- Bhatia, V. K. & S. C. Rai (2004), **Evaluation of socio-economic development in small areas**, New Delhi.

[Downloaded from system.khu.ac.ir on 2024-03-28]